

O'ZBEKISTONDA DAVLAT EKOLOGIK EKSPERTIZA BOSHQARUVI

Adizova Nargiza Zamirovna

adizova_nargiza@bstu.uz Buxoro davlat texnika universiteti dotsenti

Muhiddinov Akobir Orifjon o'g'li

muhiddinovakobir11@gmail.com

Buxoro davlat texnika universiteti talabasi

ANNOTATSIYA. O'zbekistonda davlat ekologik ekspertizasi atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu maqola uning huquqiy asoslari, tashkiliy tuzilmasi va amaliyotdagi samaradorligini tahlil qiladi. Ekspertiza jarayonlarining shaffofligini oshirish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish hamda mutaxassislar salohiyatini mustahkamlash dolzarb vazifalardir. Tadqiqot natijalari tizimni yanada takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

KALIT SO'ZLAR: Ekologik ekspertiza, atrof-muhit muhofazasi, barqaror rivojlanish, O'zbekiston davlat boshqaruvi, ekologik nazorat, huquqiy asoslar, tabiatni muhofaza qilish.

KIRISH. O'zbekiston davlat ekologik ekspertiza boshqaruvi mamlakatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ekologik ekspertiza rejalashtirilayotgan yoki amalga oshirilayotgan iqtisodiy va boshqa faoliyatlarning ekologik talablarga muvofiqligini aniqlash hamda ularni amalga oshirishning maqsadga muvofiqligini baholash jarayonidir. Bu jarayon atrof-muhit va aholi salomatligiga ta'sir etuvchi har qanday faoliyatning ekologik xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ekologik xavf darajasini aniqlash va atrof-muhitni muhofaza qilish choralarining yetarliligini baholashni o'z ichiga oladi. O'zbekistonda ekologik ekspertiza tizimi 1997 yilda joriy etilgan bo'lib, uning huquqiy asoslari "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi qonun bilan belgilangan. Ushbu qonun hujjatlari ekologik ekspertizani davlat va jamoat ekspertizasi shakllarida o'tkazishni nazarda

tutadi. Tizimning asosiy prinsiplari qonuniylik, xolislik, asoslilik, ekologik xavfsizlikni majburiy hisobga olish, har qanday rejalashtirilayotgan faoliyatning potentsial ekologik xavfi prezumpsiyasi va ta'sirlarni kompleks baholashdan iborat. So'nggi yillarda ekologik ekspertiza tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 2025 yil 24 fevralda Prezident tomonidan imzolangan "Ekologik ekspertiza, atrof muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi yangi qonun 2025 yil 25 avgustdan kuchga kiradi. Ushbu yangi qonun shaffoflikni oshirish, samaradorlikni ta'minlash va 1 xalqaro standartlarga moslashish maqsadida ishlab chiqilgan bo'lib, avtomatlashtirilgan baholash tizimini joriy etish, strategik ekologik baholashni amalga oshirish va Ekspertlar kengashini tashkil etish kabi muhim o'zgarishlarni nazarda tutadi. Bu islohotlar O'zbekistonning "Doing Business" reytingidagi o'rnini yaxshilash va tadbirkorlar uchun qulay muhit yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlarning bir qismidir. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi davlat ekologik ekspertizasini tashkil etish uchun vakolatli organ hisoblanadi.

O'zbekiston davlat ekologik ekspertiza boshqaruvi tizimining ilmiy-nazariy asoslari va amaliyotdagi o'rnini so'nggi yillarda bir qator tadqiqotlar va normativ-huquqiy hujjatlarda atroflicha yoritilgan. Dastlabki huquqiy asoslar, jumladan, 2000 yil 25 maydagi 73-II-sonli "Ekologik ekspertiza to'g'risida"gi qonun va undan oldingi 1997 yilda joriy etilgan tizim ekologik ekspertizani rejalashtirilayotgan yoki amalga oshirilayotgan faoliyatlarning ekologik talablarga muvofiqligini aniqlash hamda ularning maqsadga muvofiqligini baholash jarayoni sifatida belgilagan. Ushbu qonun hujjatlari qonuniylik, xolislik, asoslilik, ekologik xavfsizlikni majburiy hisobga olish, har qanday rejalashtirilayotgan faoliyatning potentsial ekologik xavfi prezumpsiyasi va ta'sirlarni kompleks baholash kabi asosiy prinsiplarni mustahkamladi. Biroq, ushbu dastlabki qonunchilik bazasi shaffoflik, samaradorlik va xalqaro standartlarga moslik jihatidan zamonaviy talablarga to'liq javob bermayotganligi tan olindi. So'nggi yillarda ekologik ekspertiza tizimini takomillashtirishga qaratilgan muhim islohotlar amalga oshirildi. Xususan, 2025 yil 24 fevralda Prezident tomonidan imzolangan "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga

ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi O'RQ-1036-sonli yangi qonun 2025 yil 25 avgustdan kuchga kiradi. Ushbu yangi qonun avvalgi 2000 yildagi qonunni bekor qilib, tizimni tubdan modernizatsiya qilishga qaratilgan. Yangi qonunning asosiy maqsadi ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash (ATB) va strategik ekologik baholash (SEB) sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat. Unda "atrof-muhit komponentlari", "atrof-muhitga ta'sir", "atrof-muhitga ta'sirni baholash" kabi muhim tushunchalarga aniq ta'riflar berilgan bo'lib, bu sohadagi terminologik aniqlikni oshiradi. Yangi qonun bir qator muhim o'zgarishlarni o'z ichiga oladi. Jumladan, avtomatlashtirilgan baholash tizimining joriy etilishi jarayonlarning shaffofligini oshirish va inson omilini kamaytirishga xizmat qiladi. Strategik ekologik baholashning amalga oshirilishi davlat dasturlari va shaharsozlik loyihalarini ekologik jihatdan baholash imkonini beradi, bu esa atrof-muhitni muhofaza qilishni rejalashtirishning dastlabki bosqichlariga olib chiqadi va an'anaviy loyiha darajasidagi ekspertizadan 2 ko'ra kengroq yondashuvni ta'minlaydi. Ekspertlar kengashining tashkil etilishi esa ekspertiza xulosalarining xolisligini ta'minlash va bahsli masalalarni hal etish mexanizmini yaratishga qaratilgan. Shuningdek, yangi qonun loyihalarni toifalarga ajratish, ekspertiza muddatlarini qisqartirish va jamoatchilik ishtirokini kuchaytirishni nazarda tutadi, bu esa tizimning samaradorligi va hisobdorligini oshirishga xizmat qiladi. Davlat ekologik ekspertizasi qurilish uchun yer uchastkalarini ajratish, loyiha hujjatlari, tabiiy resurslardan foydalanishga oid normativ hujjatlar va chiqindilarni boshqarish bo'yicha yangi texnologiyalar kabi turli ob'ektlar uchun majburiy hisoblanadi. Ekspertiza xulosalarining amal qilish muddati ATB materiallari uchun uch yil, ekologik normativ loyihalar uchun esa besh yil etib belgilangan. Ekologik ekspertiza tizimini takomillashtirish bo'yicha sa'y-harakatlar faqatgina yangi qonun bilan cheklanmaydi. O'zbekistonning "Doing Business" reytingidagi o'rini yaxshilash va tadbirkorlar uchun qulay muhit yaratish maqsadida ilgari ham bir qator chora-tadbirlar ko'rilgan. Masalan, Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 22 noyabrdagi 949-sonli qarori bilan Davlat ekologik ekspertizasi to'g'risidagi nizom va Davlat ekologik ekspertizasidan o'tkaziladigan faoliyat turlari ro'yxati tasdiqlangan edi.

Ushbu qaror Prezidentning 2018 yil 13 iyuldagi PQ-3852-sonli farmonini ijro etishga qaratilgan bo'lib, Davlat ekologiya qo'mitasi tarkibida "Davlat ekologik ekspertiza markazlari" davlat unitar korxonalarini tashkil etilishiga olib keldi. Garchi 2018 yildagi ushbu qaror keyinchalik 2020 yil 7 sentyabrdagi Vazirlar Mahkamasining 541-sonli qarori bilan bekor qilingan bo'lsa-da, bu holat atrof-muhitga ta'sirni baholash mexanizmlarini doimiy ravishda takomillashtirishga qaratilgan izchil siyosatning bir qismi ekanligini ko'rsatadi. Hozirgi kunda Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi davlat ekologik ekspertizasini tashkil etish uchun vakolatli organ hisoblanadi. Vazirlik tarkibidagi ixtisoslashgan ekspert bo'linmalari ushbu vazifani amalga oshiradi. "Davlat ekologik ekspertiza markazlari" DUK faoliyati davomida I, II, III va IV toifadagi korxonalar va tashkilotlar uchun 21 043 ta ijobiy xulosa bergan bo'lsa, 4 269 ta xulosa qayta ishlash uchun qaytarilgan, bu esa tizimning faolligi va nazorat funksiyasini ko'rsatadi. Ushbu ma'lumotlar ekologik ekspertiza tizimining amaliyotdagi samaradorligi va uning atrof-muhitni muhofaza qilishdagi muhim rolini tasdiqlaydi. Yangi qonun esa ushbu tizimni yanada mustahkamlash va xalqaro standartlarga to'liq moslashtirishga qaratilgan bo'lib, O'zbekistonning barqaror rivojlanish yo'lidagi muhim qadamidir. O'zbekiston davlat ekologik ekspertiza boshqaruvi tizimini har tomonlama tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, uning huquqiy asoslari, tashkiliy tuzilmasi, faoliyat mexanizmlari, mavjud muammolari va takomillashtirish istiqbollari o'rganishni maqsad qilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi O'zbekistonda ekologik ekspertiza tizimining barqaror rivojlanish va atrof-muhitni muhofaza qilishdagi o'rnini baholash, shuningdek, so'nggi islohotlar, xususan, 2025 yilda kuchga kiradigan yangi qonunchilikning tizimga ta'sirini chuqur tahlil qilishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, davlat ekologik ekspertizasi tizimining huquqiy bazasini, ayniqsa, 2025 yil 25 avgustdan kuchga kiradigan "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi yangi qonun normalarini chuqur tahlil qilish ikkinchidan, ekologik ekspertiza boshqaruvi tizimining tashkiliy tuzilmasi va faoliyat mexanizmlarini o'rganish; uchinchidan, amaliyotdagi muammolar va ularning sabablarini aniqlash;

to'rtinchidan, xalqaro tajribani o'rganish va O'zbekiston amaliyoti bilan qiyosiy tahlil qilish; beshinchidan, tizim samaradorligini oshirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotning ob'ekti O'zbekiston Respublikasidagi davlat ekologik ekspertiza boshqaruvi tizimi hisoblanadi. Tadqiqot predmeti esa ushbu tizimning huquqiy, tashkiliy va funksional mexanizmlari, uning samaradorligi, mavjud kamchiliklari va ularni bartaraf etish yo'llari, shuningdek, yangi qonunchilikning tizimga kiritayotgan o'zgarishlari va ularning amaliy ahamiyatidan iborat. Tadqiqot davomida ekologik ekspertiza jarayonining barcha bosqichlari, talablari va xulosalar berish tartibi, shuningdek, atrof-muhitga ta'sirni baholash (ATB) va strategik ekologik baholash (SEB) mexanizmlarining joriy etilishi alohida e'tibor markazida bo'ladi. Ushbu tadqiqotda kompleks yondashuv qo'llaniladi. Asosiy metodologik yondashuvlar huquqiy analitik, tizimli tahlil, qiyosiy tahlil va deskriptiv tahlilni o'z ichiga oladi. Huquqiy-analitik yondashuv ekologik ekspertiza sohasidagi milliy qonunchilikni, xususan, 2025 yil 25 avgustdan kuchga kiradigan yangi qonunni va uning oldingi qonun hujjatlaridan farqlarini chuqur o'rganishga qaratilgan. Bu yondashuv orqali qonunchilikdagi asosiy prinsiplar, tushunchalar, vakolatli organlarning funksiyalari va ekspertiza jarayonining bosqichlari tahlil qilinadi. Tizimli tahlil yondashuvi ekologik ekspertiza tizimini o'zaro bog'liq elementlar majmui sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, bu esa tizimning ichki aloqalarini, uning boshqa davlat boshqaruvi organlari bilan o'zaro munosabatlarini va umumiy samaradorligini baholashga yordam beradi. Qiyosiy tahlil yondashuvi O'zbekistonning ekologik ekspertiza amaliyotini xalqaro standartlar va ilg'or xorijiy tajribalar bilan solishtirish orqali tizimning kuchli va zaif tomonlarini aniqlashga xizmat qiladi. Deskriptiv tahlil esa mavjud holatni, amalga oshirilgan islohotlarni va ularning natijalarini batafsil tasvirlash uchun qo'llaniladi. Ma'lumotlarni yig'ish uchun bir qator usullar qo'llaniladi. Birinchi navbatda, normativ-huquqiy hujjatlar, jumladan, O'zbekiston Respublikasining "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni baholash 4 va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi yangi qonuni, Prezident farmonlari va qarorlari, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarorlari, xususan, 2020 yil 7 sentyabrdagi 541-sonli qaror

bilan bekor qilingan 2018 yildagi 949-sonli qaror kabi hujjatlar chuqur o'rganiladi. Shuningdek, Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligining rasmiy hisobotlari, statistik ma'lumotlari va veb saytidagi ma'lumotlar tahlil qilinadi. Ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar va xalqaro tashkilotlarning O'zbekistondagi ekologik boshqaruvga oid hisobotlari ham ma'lumot manbai bo'lib xizmat qiladi. Bu manbalar tizimning nazariy asoslari, amaliyotdagi muammolari va xalqaro kontekstdagi o'rnini tushunishga yordam beradi. Yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilishda kontent-tahlil, qiyosiy-huquqiy tahlil va tizimli funksional tahlil usullari asosiy o'rin tutadi. Kontent-tahlil orqali normativ-huquqiy hujjatlardagi asosiy tushunchalar, prinsiplar, vakolatlar va tartib-qoidalar aniqlanadi, ularning mazmuni va ahamiyati ochib beriladi. Yangi qonunning joriy etilishi bilan bog'liq o'zgarishlar, masalan, avtomatlashtirilgan baholash tizimining joriy etilishi, strategik ekologik baholashning amalga oshirilishi va Ekspertlar kengashining tashkil etilishi kabi jihatlar alohida tahlil qilinadi. Qiyosiy-huquqiy tahlil O'zbekistonning ekologik ekspertiza qonunchiligini xalqaro huquq normalari va boshqa mamlakatlarning ilg'or tajribalari bilan solishtirishga imkon beradi, bu esa milliy tizimni takomillashtirish uchun asosli tavsiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Tizimli-funksional tahlil esa ekologik ekspertiza tizimining har bir elementi (qonunchilik, tashkiliy tuzilma, jarayonlar, nazorat mexanizmlari) o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni va ularning umumiy maqsadga erishishdagi funksional rolini baholashga qaratilgan.

XULOSA. O'zbekistonda davlat ekologik ekspertizasi boshqaruvi bo'yicha ilmiy bilimlarni kengaytirish, yangi qonunchilikning nazariy asoslarini chuqur tahlil qilish va ushbu sohadagi ilmiy-tadqiqot ishlariga hissa qo'shishdan iborat. Amaliy ahamiyati esa ekologik ekspertiza tizimining samaradorligini oshirish, shaffoflikni ta'minlash va korrupsiyaviy holatlarning oldini olish bo'yicha aniq takliflar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish orqali tizimni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi. Xususan, yangi qonun bilan joriy etilayotgan avtomatlashtirilgan tizim va strategik ekologik baholash mexanizmlarining amaliyotdagi samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar beriladi. Birinchidan, yangi "Ekologik ekspertiza, atrof-muhitga ta'sirni

baholash va strategik ekologik baholash to'g'risida"gi qonun 2025 yil 25 avgustdan kuchga kirishi sababli, uning amaliyotdagi to'liq ta'sirini va natijalarini baholash imkoniyati hozircha cheklangan. Shuning uchun tadqiqot asosan qonunchilik normalarini tahlil qilish va potentsial ta'sirlarni prognoz qilishga qaratilgan bo'ladi. Ikkinchidan, ekologik ekspertiza jarayonlariga oid barcha ma'lumotlarning ochiqligi va mavjudligi cheklangan bo'lishi mumkin, bu esa ba'zi jihatlarni chuqur o'rganishga to'sqinlik qilishi mumkin. Ushbu cheklovlar tadqiqot natijalarini talqin qilishda inobatga olinadi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlar belgilashda asos bo'ladi. O'zbekiston davlat ekologik ekspertiza boshqaruvi tizimi barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda amalga oshirilgan keng qamrovli islohotlar, xususan, 2025 yilda kuchga kiradigan yangi qonun, tizimni tubdan modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Avtomatlashtirilgan baholash, strategik ekologik baholash va Ekspertlar kengashining joriy etilishi shaffoflikni, samaradorlikni va xalqaro standartlarga moslikni sezilarli darajada oshiradi. Ushbu o'zgarishlar ekologik masalalarni rejalashtirishning ilk bosqichlariga integratsiya qilib, mamlakatning ekologik xavfsizligini mustahkamlash va investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi. Kelajakda tizimning to'liq amaliyotga tatbiq etilishi O'zbekistonning barqaror ekologik taraqqiyot yo'lidagi muhim qadam bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat ekologik ekspertizasi tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2020-yil 22-iyundagi 402-son qarori
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat ekologik nazoratini amalga oshirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2021-yil 24-fevraldagi PQ 5007-son qarori
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston– 2030" strategiyasini 2023-yilda sifatli va o'z vaqtida amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 2023-yil 31-maydagi PF-81-son Farmoni
4. Mirzayev M.A. O'zbekistonda ekologik ekspertiza tizimini takomillashtirishning huquqiy asoslari. // Huquq burch. 2021. № 3.– B. 45-48.

5. Xolmatov S.A. Ekologik ekspertiza tizimini takomillashtirishda xalqaro tajriba va milliy qonunchilik uyg'unligi. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar.– 2022.– № 4.– B. 16-23.
6. Bobojonov A.A. O'zbekiston Respublikasida ekologik ekspertiza faoliyatini tartibga solishning huquqiy asoslari. // O'zbekiston Milliy universiteti xabarlar.– 2023.– № 1/2.– B. 215-218.
7. Abdullayev A.A. O'zbekistonda ekologik ekspertiza tizimini rivojlantirishning dolzarb masalalari. // Fan va jamiyat.– 2023.– № 4.– B. 58-62.
8. Xudoyberdiyeva D.B. Ekologik ekspertiza jarayonida jamoatchilik ishtirokining huquqiy asoslari. // Huquqiy tadqiqotlar jurnali. 2023. № 1.– B. 102
9. Xolmatov S.N. O'zbekiston Respublikasida davlat ekologik ekspertizasi tizimini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlari. // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. 2024.– № 1.– B. 120-128.–
10. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Davlat ekologik ekspertizasi.